

А. О. Дутко

Навчально-науковий інститут права та психології
 Національного університету “Львівська політехніка”,
 канд. юрид. наук, доц.,
 доцент кафедри цивільного права та процесу

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА ШЛЮБНОГО ДОГОВОРУ

© Дутко А. О., 2016

Розглянуто питання щодо особливостей шлюбного договору. Аналізується визначення шлюбного договору, виділяються його ознаки. З'ясовано правову природу та місце шлюбного договору серед інших сімейно-правових договорів. Подано визначення шлюбного договору як сімейно-правового договору.

Ключові слова: правочин, сімейно-правових договір, шлюбний договір, подружжя, наречені.

А. О. Дутко

ПОНЯТИЕ И ПРАВОВАЯ ПРИРОДА БРАЧНОГО ДОГОВОРА

Рассмотрены вопросы особенностей брачного договора. Анализируется определение брачного договора, выделяются его признаки. Выясняется правовая природа и место брачного договора среди других семейно-правовых договоров. Дается определение брачного договора как семейно-правового договора.

Ключевые слова: сделка, семейно-правовых договор, брачный договор, супруги, лица, подавшие заявление о вступлении в брак.

А. О. Dutko

CONCEPTS AND LEGAL NATURE OF MARRIAGE CONTRACT

In article considered questions on the specifics of the marriage contract. We analyze the definition of marriage contract. There are the signs of a marriage contract. It turns out the legal nature and place of the marriage contract among family law contracts. Defines marriage contract as family law agreement.

Key words: transaction, family law agreement, marriage contract, marriage, bride.

Постановка проблеми. Частиною другою статті 7 СК України [1] визначено, що сімейні відносини можуть бути врегульовані за домовленістю (договором) між їх учасниками. У сучасних ринкових умовах і на шляху України до європейської інтеграції шлюбний договір – надзвичайно важливий правовий інститут, що розширює диспозитивні можливості суб'єктів сімейно-правових відносин, надаючи їм можливість відійти від законом встановленого режиму майна подружжя та регулювати свої майнові відносини відповідно до своїх індивідуальних потреб.

Оскільки до регулювання сімейних відносин застосовуються положення ЦК, це дає можливість для широкого використання конструкції цивільного договору у сімейному праві, розширення меж вільного вибору та визначення учасників відносин.

Аналіз останніх досліджень. До проблематики правового регулювання та природи шлюбного договору в своїх наукових працях зверталися такі сучасні вчені, як: М. В. Антокольська,

В. К. Антошкіна, Т. О. Ариванюк, Г. О. Гаро, О. В. Дзера, І. О. Дзера, Н. М. Єршова, І. В. Жилінкова, О. М. Калітенко, Р. П. Мазанкова, Л. Б. Максимович, М. Н. Малєїна, О. М. Нечаєва, Я. В. Новохатська, О. С. Олійник, Л. М. Пчелінцева, З. В. Ромовська, О. О. Ульяненко, С. Я. Фурса, О. А. Явор та ін. На жаль, український законодавець не закріпив у СК України дефініції шлюбного договору. Законодавче визначення цього виду договору сприяло би чіткішому розумінню його сутності та специфіки. Тому **метою** нашого дослідження є аналіз поняття та правової природи шлюбного договору.

Виклад основного матеріалу. Необхідність існування інституту шлюбного договору в українському суспільстві зумовлена сучасним станом соціально-економічного розвитку, триваючою еволюцією сімейних відносин та позитивним ставленням населення до договірної регулювання сімейних майнових правовідносин. Метою існування шлюбного договору можна вважати потребу належного врегулювання майнових прав та інтересів громадян України з різним майновим статусом в умовах сучасного становлення в державі ринкових відносин, а також сприяння більш вільному розпорядженню подружнім майном, надання подружжю доволі широкого кола можливостей для визначення своїх майнових відносин для того, аби воно мало змогу відступити від правового режиму майна, який встановлено законом.

Практичне використання шлюбного договору як регулятора майнових відносин подружжя ускладнюється необізнаністю та негативним ставленням українців до нього, про що яскраво свідчить статистика. Хоча спостерігається позитивна динаміка зростання кількості укладених шлюбних договорів, але їх кількість все ж таки є незначною порівняно з кількістю укладених шлюбів в Україні – лише 0.5 %. Така ситуація зумовлена не тільки недостатністю правових знань серед пересічних громадян, а й недосконалістю правового регулювання цих відносин.

У науковій літературі пропонуються такі визначення шлюбного договору. О. Ульяненко трактує шлюбний договір як угоду (правочин) фізичних осіб різної статі, які подали заяву про реєстрацію шлюбу чи угоду подружжя, що визначає майнові права й обов'язки подружжя в період шлюбу, зокрема порядку поділу майна на спільне і роздільне, порядку його використання, відчуження, розподілу доходів і витрат, а також їх майнові права та обов'язки як батьків у шлюбі і (чи) у випадку його розірвання [2, с. 4]. Т. Ариванюк не дає визначення шлюбного договору, але наголошує на тому, що шлюбний контракт є складною, комплексною сімейно-правовою угодою, яка має ознаки цивільно-правового договору, а тому на нього мають поширюватися норми як сімейного, так і цивільного права [3, с. 6]. О. Явор визначає шлюбний договір як договір про спільну діяльність [4, с. 8]. І. Жилінкова надала визначення шлюбного договору, відповідно до якого він може розглядатися як згода осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу або подружжя про встановлення майнових прав і обов'язків подружжя, пов'язаних з укладенням шлюбу, його існуванням або припиненням [5, с. 40].

Ю. Шемшученко визначає шлюбний договір як “укладену в установленому законом порядку письмову і нотаріально посвідчену угоду осіб, які подали заяву про реєстрацію шлюбу, а також подружжя щодо врегулювання майнових відносин між ними” [6, с. 945]. Д. Дзядевич дає таке визначення: “шлюбний договір – комплексна, довгострокова угода подружжя, яка визначає майнові права і обов'язки подружжя під час шлюбу чи на випадок його розірвання” [7, с. 70].

На основі аналізу вищезазначеного можна виділити основні ознаки шлюбного договору. По-перше, шлюбний договір є правочином (термін “угода” в цивільному законодавстві не вживається), оскільки спрямований на зміну відносин між подружжям; по-друге, має спеціальний склад суб'єктів, якими можуть бути не тільки подружжя, але й особи, що вступають у шлюб – наречені; по-третє, шлюбний договір має спеціальні вимоги до оформлення, а саме укладається у письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню; по-четверте, регулює специфічне коло відносин – тільки майнові відносини подружжя.

Якщо розглядати шлюбний договір у контексті прийнятої у цивільному праві класифікації договорів, то він набуде специфічних ознак, які характеризуватимуть його особливості. Однією з таких ознак є двосторонній характер шлюбного договору, бо в ньому виражається воля двох сторін, правам та обов'язкам однієї сторони відповідають зустрічні права і обов'язки іншої. Так, з

укладанням такого договору подружжя обопільно зобов'язується виконувати умови договору і водночас набуває права вимагати одне від одного виконання цих умов.

Шлюбний договір зазвичай є відплатним, що може виражатися у тому, наприклад, що кожний із подружжя передає речі приватної власності у спільну сумісну власність. Проте шлюбні договори рідко характеризуються абсолютною еквівалентністю взаємних благ, що надаються сторонами одна одній. Однак можливі і безвідплатні шлюбні договори з вельми простою структурою.

Шлюбний договір є консенсуальним, оскільки вважається такий договір укладеним з моменту досягнення сторонами згоди з усіх питань, що мають істотне значення.

Шлюбний договір може мати як строковий, так і безстроковий характер. Тобто відповідно до ч. 1 ст. 96 СК України у шлюбному договорі може бути встановлено загальний строк його дії, а також строки тривалості окремих прав та обов'язків. Ця норма є диспозитивною. Тому в шлюбному договорі зазначені строки можуть і не передбачатись. Якщо у цьому документі не передбачений загальний строк його дії, він діє до відмови подружжя від цього договору або до його розірвання (ст.ст. 100, 101 СК України) чи визнання недійсним (ст. 103 СК України).

Якщо у шлюбному договорі встановлено загальний строк його дії, він діє протягом цього строку. Подружжя може подовжити термін дії шлюбного договору. Така угода, як впливає зі змісту ст. 94 СК України, має бути нотаріально посвідчена.

Отже, шлюбний договір є двостороннім, консенсуальним, оплатним чи безоплатним, строковим чи безстроковим правочином, спрямованим на встановлення певного режиму майна подружжя, а також їх взаємних майнових прав та обов'язків.

На основі виявлених ознак та особливостей з метою однакового розуміння поняття “шлюбний договір” доцільним уявляється, на думку Л. М. Дорошенко, А. О. Бистрої, внесення доповнень до ч. 1 ст. 92 Сімейного кодексу України та викладення її в такій редакції: “Шлюбний договір – це правочин, сторонами якого є особи, що подали заяву до органів РАЦС про реєстрацію шлюбу чи подружжя, в якому закріплюються їх майнові права та обов'язки на час шлюбу та (або) на випадок його припинення” [8, с. 94, 95].

За останні роки правову природу шлюбного договору було доволі детально досліджено в юридичній літературі. Більшість вчених схиляються до думки, що шлюбний договір, хоча й має низку специфічних особливостей, належить до числа цивільно-правових правочинів і на нього поширюються загальні правила щодо правочинів. Форма цього договору, умови його чинності, підстави визнання недійсним, процедура укладення та примусового виконання, багато інших моментів наочно показують, що в цьому випадку використовуються загальні цивільно-правові конструкції договірних прав.

У сучасній літературі висловлювалася й інша точка зору щодо природи шлюбного договору. Так, Ю. С. Червоний вважає, що шлюбний договір є різновидом сімейно-правових договорів. Така позиція є послідовною для вчених, які розглядають сімейне право як самостійну галузь права.

До майнових договорів подружжя, окрім шлюбного договору, які знайшли своє безпосереднє закріплення в СК України, можна зарахувати:

1) договори подружжя щодо їхнього майна – договір про визначення порядку користування майном (ст. 66 СК України); договір про поділ майна подружжя (ст. ст. 69, 70 СК України); договір про виділ частки одного із подружжя зі складу всього подружнього майна (ч. 2 ст. 69 СК України);

2) договори подружжя про надання взаємного утримання – договір подружжя про надання утримання (ст.78 СК України); договір про припинення права на утримання замість придбання права власності на нерухоме майно або одержання одноразової грошової виплати (ст. 89 СК України);

3) договори щодо утримання дітей – договір про забезпечення умов проживання дитини тим з батьків, хто проживатиме окремо від дитини після розірвання шлюбу з іншим з батьків (ч. 1 ст. 109 СК України); договір подружжя про розмір аліментів на дітей після розірвання шлюбу (ч. 2 ст. 109 СК України); договір про сплату аліментів на дитину (ст. 189 СК України); договір про припинення права на аліменти на дитину у зв'язку із придбанням права власності на нерухоме майно (ст. 190 СК України).

На відміну від інших договорів подружжя, шлюбний договір має суттєві особливості. З одного боку він, без сумніву, входить до системи майнових договорів подружжя, з іншого – займає в цій системі особливе місце і не може бути віднесений до однієї з названих груп договорів подружжя.

Це пояснюється такими моментами. По-перше, шлюбний договір має комплексний характер і може одночасно включати умови, які складають зміст окремих видів договорів. По-друге, шлюбний договір – це єдиний вид договорів, предметом якого може бути не наявне, а так зване майбутнє майно, тобто майно, що буде придбане сторонами в майбутньому. По-третє, шлюбний договір має особливий суб'єктний склад. Усі інші договори можуть укладатися лише подружжям.

Шлюбний договір, на відміну від більшості інших правочинів майнового характеру, нерозривно пов'язаний з особою його учасника. Отже, він не може бути укладений за участю представника. З цих міркувань відносно шлюбного договору не допускається також заміна сторони в договорі (уступлення вимоги або переведення боргу). Дружина або чоловік не можуть передати свої права й обов'язки за договором третім особам.

Тобто, правовий інститут шлюбного договору є комплексним інститутом сімейного права України з проникненням окремих елементів цивільного права. Шлюбний договір є договором, що регулюється сімейним та цивільним матеріальним правом, є приватно-правовим договором та тісно пов'язаний з сімейно-правовими інститутами шлюбу та сім'ї.

Сімейно-правова природа шлюбного договору зумовлює те, що кожен з притаманних йому цивільно-правових елементів, а саме предмет, зміст, об'єкт шлюбного договору, порядок укладення, міри відповідальності та способи захисту (охорони) сторін набувають в сфері дії шлюбного договору специфічних сімейно-правових рис та особливостей, які полягають у тому, що об'єктом шлюбного договору не може бути майно дитини подружжя; шлюбний договір може укладатися як щодо існуючого майна (майнових прав), так і того (тих), яке буде (будуть) набуто (набуті) подружжям в майбутньому; всі різновиди майна подружжя можуть бути об'єктом шлюбного договору, крім об'єктів нерухомого майна та іншого майна, право на яке підлягає державній реєстрації.

Висновок. Отже, під шлюбним договором слід розуміти домовленість наречених або подружжя, спрямовану на встановлення, зміну або припинення їх майнових прав та обов'язків під час шлюбу та (або) у випадку його розірвання. Необхідність існування інституту шлюбного договору в сучасному українському суспільстві об'єктивно і закономірно зумовлена сучасним станом соціально-економічного розвитку, триваючою еволюцією сімейних відносин та позитивним ставленням населення до договірної регуляції сімейних майнових правовідносин. Шлюбний договір слід вважати особливим сімейно-правовим договором. Проте на практиці шлюбний договір насамперед застосовується не для регулювання спільного проживання і користування майном, а на випадок розірвання шлюбних відносин. Тому, безперечно, у шлюбному договорі можна визначити можливий порядок поділу майна, зокрема після розірвання шлюбу. У цьому разі у випадку розлучення можна уникнути тривалих судових процесів поділу майна, маючи більше шансів зберегти добрі відносини після розлучення.

1. Сімейний кодекс від 10.01.2002 року // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 21–22. – Ст. 135. 2. Ульяненко О. О. Шлюбний договір у сімейному праві України / Автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. “Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право” / Київський національний ун-т ім. Т. Шевченка // О. О. Ульяненко. – К., 2003. – 20 с. 3. Ариванюк Т. О. Правове регулювання відносин власності між подружжям: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. “Цивільне право; цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право” / Т. О. Ариванюк. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2002. – 20 с. 4. Явор О. А. Функції шлюбного контракту в сімейному праві України : автореф. дис.... канд. юрид. наук: спец. 12.00.03. “Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право” / О. А. Явор. – Х., 1996. – 18 с. 5. Жилинкова І. В. Брачний договір / І. В. Жилинкова. – Харків : Ксилон, 2005. – 176 с. 6. Великий енциклопедичний юридичний словник / За ред. акад. НАН України Ю. С. Шемчушенка. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Юридична думка, 2012. – 1020 с. 7. Дзядевич Д. В. Брачний договір: правовое понятие и механизм действия / Д. В. Дзядевич // Вестник Белорусского государственного экономического ун-та. – 2002. – № 3. – С. 69–73. 8. Дорошенко Л. М. Деякі аспекти укладення шлюбного договору / Л. М. Дорошенко, А. О. Бистра // Форум права. – 2013. – №4. – С. 93–97.